DOLHAI LAJOS

Gál Ferenc szentségtana

1. BEVEZETÉS

Fila Béla *Gál Ferenc teológiája* című tanulmányában megemlíti, hogy Gál professzor úr halála előtt beszélgettek teológiai munkásságának jelentőségéről. Ő szerényen, de határozottan kijelentette: *„Én megtettem a magam dolgát, most már a ti feladatotok, hogy használjátok, véleményt mondjatok róla, értékeljétek."*[1]

Az elmúlt másfél évtizedben jó néhány tanulmány értékelte már Gál professzor úr teológiáját.[2] A tanulmányok többsége az életmű jelentőségét méltatja, és nem tekinthető teljességre törekvő analízisnek. Ennek ellenére meglepetés volt számunkra, hogy ezekben az értékelő és méltató tanulmányokban senki nem foglalkozott még Gál Ferenc szentségtanával. Senki sem tartotta fontosnak, hogy legalább egy bekezdésnyi terjedelemben rámutasson arra, hogy a szentségek teológiája Gál Ferencnél formailag és tartalmilag is egészen új magyar nyelvű szentségtan. Bár már Cserháti József szentségtana is a II. Vatikáni Zsinat után jelent meg (1972), és ő is igyekezett érvényre juttatni a zsinat néhány új meglátását (leginkább az ekkléziológiai vonatkozásokat), de még nem eléggé, hiszen a könyve szerkezete és tárgyalási módja követi a hagyományos szentségtanok módszerét.[3] Még senki nem írta le azt, hogy a Gál-dogmatikában van ekkléziológia, és a professzor úrnak volt bátorsága ahhoz, hogy magyar nyelvterületen elsőként *a szentségtant szervesen beépítse a dogmatikus jellegű ekkléziológiába, és szakítson a szentségtan hagyományos módszerével.*

2. GÁL FERENC SZENTSÉGTANÁNAK FEJLŐDÉSE

Gál Ferenc szentségtana mint dogmatikai jegyzet 1981-ben jelent meg a Budapesti Római Katolikus Hittudományi Akadémia kiadványai között.[4] Ez a szentségi teológia található meg kissé átdolgozva a professzor úr kétkötetes dogmatikájában.[5] Tanulságos és fi-

[1] Fila, B., *Gál Ferenc teológiája*, in *Vigilia* 64 (1999/3), 162.

[2] Fila, B., *Teológus az Egyházban*, in *Teológus az Egyházban. Emlékkönyv Gál Ferenc 80. születésnapja alkalmából* (szerk. Fila, B. – Erdő, P.), Márton Áron Kiadó, 1995, 9–29; *Teológus az Egyházban*, in *Teológia* XXXII (1988/3–4), 1–14. Bolberitz, P., *Gál Ferenc a pap és a teológus*, in *Communio* VI (1998/2), 3–9.

[3] Cserháti, J., *Az Egyház és szentségei*, SZIT, Budapest 1972.

[4] Gál, F., *Az Egyház kegyelmi rendje* (Dogmatikai jegyzet), Rk. Hittudományi Akadémia, Budapest 1981.

[5] Vö. Gál, F., *Dogmatika* II, SZIT, Budapest 1990, 61–195.

gyelemreméltó számunkra, hogy a kegyelemtan után és az ekkléziológián belül tárgyalja a szentségeket. Annyira beépül a szentségtan az egyháztanba, hogy csak figyelmes elemzés után fedezhetjük fel ezt a klasszikus dogmatikai traktátust. Tudjuk, hogy az egyházról szóló dogmatikai tárgyalás egészen új keletű és ritka, de még nagyobb újdonság az, ha valaki a szentségtant beépíti az ekkléziológiába, és nem elégszik meg csupán a szentségek ekkléziológiai vonatkozásának kifejtésével.

Nem nehéz felfedezni, hogy a Gál-dogmatika ebben a J. Feiner és M. Löhrer által szerkesztett *Mysterium Salutis* című hétkötetes mű módszerét követi, de nem szolgai módon, mert ő külön fejezetben tárgyalja a kegyelemtant, nem úgy, mint ez a német nyelvű, mindnyájunk által ismert dogmatika, amely a zsinat után 1965 és 1973 között jelent meg, és nagyon sok nyelvre lefordították.[6] Megcsodálhatjuk, hogy a professzor úr tudományos igényességgel, de röviden, tömören (mindössze 110 oldalon) és érthetően foglalja össze mindazt, amit a neves nyugati teológusok (Semmeroth, Congar, Betz) két 600 oldalas kötetben fejtettek ki.[7]

Gál Ferenc hatvankilenc önálló tudományos tanulmányt írt a teológia minden területét érintve, de ezek közül meglepő módon csak hat olyan van, melynek témája a szentségek.[8] Az ismeretterjesztő tanulmányaiban, illetve az *Új Ember* cikkeiben csak három olyat találunk, amely a szentségekkel foglalkozik. Az Egyetemi templomban elmondott konferencia beszédeiben is ritkán beszélt a szentségekről.[9] *Kétségtelen, hogy a szentségtan nem tartozott a professzor úr kedvenc témakörei közé.*

A legjelentősebbnek *A szentségek mint találkozási események* című tanulmányt mondhatjuk, amely a *Teológiá*ban jelent meg.[10] Ebben világosan rámutat a hagyományos szentség szemlélet megújításának szükségességére, mert az ún. iskolás teológia inkább csak úgy értelmezte a szentségeket, mint a megszentelődés tárgyi eszközeit, amelyek vagy megadják, vagy növelik a megszentelő kegyelmet. A szentségek antropológiai, krisztológiai és ekkléziológiai vonatkozásainak kifejtése teljesen hiányzott a Tridentinum utáni szentségtanokból. Edward Schillebeeckx sajátos, újszerű megközelítését[11] követve részletesen kifejti, hogy a szentségekben a feltámadt és megdicsőült Krisztussal találkozunk az egyház közösségében. Dogmatikájában is ezt a meglátást hangsúlyozza leginkább, például a következő módon: „A szentségek megértéséhez szükséges az, hogy elfogadjuk a személyes Istent, aki az ember felé fordult, hogy életének részesévé tegye. Ezt a személyes közlést jelekben valósítja meg. A szentségek esetében tehát személyek közötti kapcsolatról van szó, ahol a dolgok, jelek, szavak és tettek fejezik ki az üdvösség rendjébe tartozó folyamatot, s ahol az ember lelkülete és magatartása is kifejeződik. A szentség tehát az Istennel való találkozás lehetősége."[12] Más szerzőknél elég ritka, de ő már ebben a tanulmányában rámutat a pneumatológiai dimenzió fontosságára is: „A szentségi jelet a Szentlélekkel is kapcsolatba kell hoznunk, mert hatékonysága csak így magyarázható"[13], hiszen Ő működik az egyház cselekményeiben, hogy azok a megdicsőült Krisztus életét közvetítsék, mint kegyelmet.

[6] *Mysterium Salutis* 1–7 (szerk. Feiner, J. – Löhrer, M.), Benziger Verlag, Zürich, 1965–1973.
[7] Vö. IV/1 és IV/2 kötet: *Das Heilsgeschehen in der Gemeinde.*
[8] Vö. Gál Ferenc bibliográfiája, in FILA, B., *Teológus az Egyházban*, in *Teológus az Egyházban. Emlékkönyv Gál Ferenc 80. születésnapja alkalmából* (szerk. Fila B. – Erdő P.), Márton Áron, Budapest 1995, 465–472.
[9] Vö. *A teológus az Egyházban* és az *Úton a teljesség felé* című könyvei.
[10] GÁL, F., *A szentségek mint találkozási események*, in *Teológia*, XXXIV/3 (1990), 133–138. 135.
[11] SCHILLEBEECKX, E., *Christus, Sakrament der Gottbegegnung*, Grünewald, Mainz 1960.
[12] GÁL, F. *Dogmatika* II, 121.
[13] GÁL, F., *A szentségek mint találkozási események*, 135.

Nyilvánvaló, hogy nemcsak a dogmatikájában, hanem a korábban megjelent dogmatikus jellegű könyveiben is foglalkozik a szentségekkel, és *a szentségekről szóló tanításában fejlődést figyelhetünk meg.*

1960-ban jelent meg elsőként a *Katolikus hittételek* című könyve, az első dogmatikája, amely a világiak számára fogalmazta meg szisztematikusan az egyház hitét. Ebben még hagyományos formában foglalta össze a szentségekre vonatkozó katolikus tanítást, de sok új meglátással és újszerű megfogalmazással is találkozunk. Már a II. Vatikánum előtt hangsúlyozta, hogy minden szentség az egyházi közösségnek, a misztikus testnek az életmegnyilvánulása. 1963-ban jelent meg az *Idő és örökkévalóság* című első tanulmánykötete, amelyben olvasható *Az egyház és a szentségek* című tanulmánya, amely már a *Lumen gentium* 11. pontjának megszületése előtt, Karl Rahner (vö. *Kirche und Sakramente*) és Otto Semmelroth (*Die Kirche als Ursakrament*) alapján halványan megjelenik a szakramentális ekkléziológia, és a professzor úr külön-külön is rámutat az egyes szentségek ekkléziológiai vonatkozására. *Az üdvtörténet misztériumai* című műve (1968) a hazánkban általa közvetített ún. üdvtörténeti módszer segítségével dolgozza föl a dogmatika klasszikus témaköreit. Már nem ragaszkodik a hagyományos tárgyalási módhoz, a szentségek klasszikus definíciójához, mert azt akarja hangsúlyozni, hogy a szentségek bibliai értelemben vett misztériumok. „A szentségeket úgy is fölfoghatjuk, mint Krisztus mennyei közbenjárásának realizálást a földi egyházban" (165. oldal). Ezek után már nem meglepő, hogy a keresztény értelmiségieknek szánt hittankönyvében (*A kinyilatkoztatás fényében*), a szentségtani fejezet címe: „Találkozásunk Istennel az Egyházban".

3. GÁL FERENC SZENTSÉGTANÁNAK FŐBB SAJÁTOSSÁGAI

Gál Ferenc teológiai munkásságának két olyan fontos jellemzője van, amely szentségtanában is megmutatkozik.

a) Bolberitz Pál szerint „Gál Ferenc mint teológus abban volt nagy és eredeti, hogy képes volt önálló magyar teológiai nyelvet teremteni, továbbá páratlan mértéktartással tudta úgy közvetíteni a modern nyugati teológiát magyar földön, hogy az megmaradt katolikusnak, európainak és a magyar egyház számára is emészthetőnek".[14]

b) A Gál-féle dogmatika mások fontos jellemzője: *az üdvtörténeti szemléletmód és módszer.* Ez a szemléletmód állandóan arra emlékeztet bennünket, hogy az ember saját történelmén belül részesedik Isten üdvözítő kegyelmében, a kegyelem történelmi jellegű valóság, sőt a történelem maga is kegyelem. Az egyes dogmatikai igazságokat (pl. teremtés, megváltás, krisztológia, szentségek) mindig az üdvtörténet egészében kell elhelyezni és értelmezni. Ez a módszer segíthet bennünket abban, hogy a teológiában jobban megnyilvánuljon a krisztocentrizmus, a pneumatológiai dimenzió, az ekkléziológiai vonatkozás és az üdvtörténet szakramentális jellege.

A dogmatika ilyen irányú feldolgozásában nagy segítségére volt a *Mysterium Salutis*, az első üdvtörténeti módszerű dogmatika. Ezt legjobban a szentségtanban figyelhetjük meg, ha összehasonlítjuk a *Mysterium Salutis* 4/2. és 5. kötetét a Gál-dogmatika 5. főrészével. Az összehasonlító elemzés által látjuk, hogy a professzor intellektuális becsületességgel és kreatív módon használta fel a forrásait, a nyugati teológiai kutatás új meglátásait.

[14] Bolberitz, P., *Gál Ferenc a pap és a teológus*, in *Jel* X (1998/9), 197.

A szentségtan a régebbi dogmatikákban a krisztológiai rész után következett,[15] vagy pedig kegyelemtani összefüggésben tárgyalták.[16] A legújabb kézikönyvekben legtöbbször az ekkléziológia után található.[17] Logikusnak tűnik, hogy a krisztológia és a kegyelemtan után beszélünk a szentségekről, mint a Krisztus által alapított kegyelmi eszközökről, de az is, hogy a dogmatikus egyháztan után, úgy tárgyaljuk a szentségeket, mint az egyház életjeleit vagy mint az egyház megszentelő tevékenységeinek fontos elemeit. Karl Rahner szerint az általános szentségtan a dogmatikus ekkléziológia szerves része: „A szentségek pedig nem mások, mint az egyháznak mint ősszentségnek önmegvalósító kiteljesedései. Általuk közli magát az egyház konkrét formában az egyes emberek számára, azok egyéni léthelyzetének megfelelően; így konkretizálódik az egyház lényege, mint Istennek a világ számára való önközlése és jelenléte eszkatológikus, történeti és szociális dimenziókban."[18] A *Mysterium Salutis* szentségtani jellegű kötetének címe[19] szerint abból kell kiindulnunk, hogy az üdvtörténet, illetve a krisztusi üdvesemény az egyház közösségében folytatódik, és ebben fontos szerepe van a szentségeknek.

Ezt a meglátást teszi magáévá Gál Ferenc, és a kegyelemtan után a dogmatikus ekkléziológiába beépítve tárgyalja a szentségeket *Az Egyház a kegyelmi rend közvetítője* címmel. Szerinte abból kell kiindulnunk, hogy a kinyilatkoztatás az egyházat Krisztus misztikus testének mondja. Ez annyit jelent, hogy Krisztust hordozza és teszi jelenvalóvá a történelemben. Ez a misztikus Krisztus minden kegyelem hordozója, sőt az üdvösség intézménye. „Az egyház küldetése pedig az, hogy az ember üdvösségét szentségileg jelképezze és közvetítse."[20] A zsinat nyomán tanítja az egyház szentségi jellegét, de azt is hangsúlyozza, hogy az egyházat csak Krisztustól, az ősszentségtől *(Ursakrament)* való függésben és analóg értelemben nevezhetjük szentségnek *(Grundsakrament)*. Az egyház nem egy önálló független szakramentális valóság, teljesen Krisztustól függ, neki köszönheti létét és kegyelemközvetítő szerepét.

A dogmatikus szentségtannak kritikai funkciója is van: figyelmezteti az egyházjogot és a jogi szemléletű gyakorlati teológiát a szentségi élet misztérium jellegére. Azután arra is, hogy az egyház élete nem korlátozódik a szentségek kiszolgáltatására; a keresztény életnek több forrása is van, hiszen az Isten kegyelmi önközlése nem korlátozódik a szentségekre.[21]

Olyan szentségtan ez, amelyben már nem találjuk meg a hagyományos felosztást: általános szentségtan és részleges szentségtan. Gál Ferenc elfogadja Raphael Schulte érvelését, aki szerint[22] a hagyományos *„de sacramentis in genere"* és a *„de sacramentis in specie"* részekre való felosztás sem helyes, még a sorrendet illetően sem. Ez a tárgyalási mód túlságosan a priori szerkezetű, mivel ebben az egyes szentségek elemeinek összevetésével állapították meg azokat a feltételeket, amelyek minden szentségre jellemzőek. Az általános szentségtan megalkotta a szentségek „előzetes" fogalmát, amelyet sematikusan alkalmazott az egyes szentségek tárgyalásánál. Karl Rahner szerint „hagyományos szentségtanunk nyomorúsága éppen abból fakad, hogy – létezésük bizonyítékait és sajátságuk

[15] Vö. Aquinói Tamás, S.th IIIq. 60kk.
[16] Vö. Trienti Zsinat, 1547. DH 1600.
[17] Vö. *A dogmatika kézikönyve* 2 (szerk. Schneider, Th.), Vigilia, Budapest 1997.
[18] LThK IX, 313.
[19] Vö. 4/2. kötet: *Das Heilgeschehen in der Gemeinde.*
[20] GÁL, F., *Dogmatika* II, 120.
[21] Vö. Aquinói Tamás, „Deus virtutem suam non alligavit sacramentis quin possit sine sacramentis effectum sacramentorum conferre" (S.th. III q. 64a.7c).
[22] SCHULTE, R., *Zur problematik einer allg. S.Theologie heute*, in MS IV/2, 49–55.

kezelését illetően – egy kalap alá veszi mind a hét szentséget".[23] Így állt elő az a látszat, mintha mind a hét szentség különbség nélkül ugyanabban az értelemben lenne szentség, és mintha a szentségek „történelmi fejlődés" nélkül egyszerre készen álltak volna előttünk. Ugyanis minden szentség más. Mindegyiknek megvan a maga eredete, fejlődése és sajátos története.

Gál Ferenc szentségtanában nincs általános szentségtan. *Az egyház kegyelmi élete a szentségekben* című fejezetben csak röviden tárgyalja a legalapvetőbb szentségtani alapfogalmakat.[24] Leginkább azt hangsúlyozza, hogy az egyházban jóval előbb volt a szentségi élet, s a szentségi élet kialakulását elég későn követte a teológiai reflexió, de az egyházatyák írásai arról tanúskodnak, hogy már a kezdeti időkben is tisztában voltak azzal, hogy az egyházban nem minden liturgikus cselekmény egyformán fontos. Azután a dogmatikus ekkléziológiájában „Beiktatás az egyházba" címszó alatt tárgyalja a keresztény beavatás szentségeit, „Az egyház mint kultuszközösség" című részben fejti ki az eukarisztia teológiáját, rámutatván arra, hogy az egyház lényege szerint eukarisztikus közösség. „Az életformák az egyházban" címmel tárgyalja a házasságot és az egyházi rend szentségét. Azután azt is kifejti, hogy az egyház belső életéhez az üdvtörténet jelenlegi fázisában hozzátartozik a bűnbocsánat és a betegek kegyelmi segítsége, mert „az egyház tagjainak élet is állandó küzdelem a kísértéssel és a bűnnel, s állandóa erőfeszítés arra, hogy megmaradjon az erény útján. Isten azonban éppen a csetlő-botló embernek szerzett üdvösséget."[25]

c) Gál Ferenc szentségtanának harmadik fő sajátossága, hogy *tudatosan szakított a kontroverz, Tridentinum utáni szentségtanokkal, és a mai ember számára akarta érthetővé és elfogadhatóvá tenni a szentségeket*. Erre vonatkozóan a legeklatánsabb példa, hogy egészen korszerűen értelmezte a szentségek krisztusi alapításának kérdését. Kijelentette, hogy „nem szükséges, hogy minden egyes szentségről kimutassuk a szó szerinti krisztusi rendelést."[26] Elégséges az, ha rá tudunk mutatni Krisztus szándékára és arra, hogy az, amit napjainkban szentségnek mondunk, kezdettől fogva ott volt az egyházban, hiszen az egyházban előbb volt a szentségi élet, és csak később született meg a teológiai reflexió. „Továbbá nem elég utalni arra, hogy az egyházban megvoltak azok a cselekmények, amelyeket ma szentségnek nevezünk, hanem megvolt az, amit ezekben a cselekményekben hittek, hirdettek és tanúsítottak. Vagyis, hogy ezek a szertartások valóban az üdvösség misztériumának kifejezői és eszközei voltak."[27]

d) Feltétlenül meg kell még említenünk, hogy Gál Ferenc *ökumenikus szemléletmódban fogalmazta meg az egyház hitét*, sőt írt egy rövid ökumenikus teológiát is, amelyet sokan nem ismernek, mivel csak a *Katolikus Főiskolai Teológiai Jegyzetek* között jelent meg.[28] Ebben elsősorban olyan kérdéseket tárgyal, amelyek az ökumenikus párbeszédben különleges helyet kapnak, mert a nagy egyházszakadások óta vita tárgyai voltak. A választott témák fele szentségtani jellegű. Világosan rámutat arra, hogy nemcsak a szentségek számában van különbség a katolikus és protestáns egyházak között, hanem arról van szó, hogy más irányból közelít a szentségekhez a protestáns és katolikus teológia. A protestánsok úgy tekintenek a szentségekre, mint Isten igéjének egy sajátos formájára *(eine an-*

[23] Rahner, K., *Kirche und Sakramente*, 46.
[24] Vö. Gál, F., *Dogmatika* II, 120–125.
[25] Uo. 157.
[26] Gál, F., *Dogmatika* II, 124.
[27] Uo. 121.
[28] Solymos, Sz. – Gál, F., *Ökumenizmus*, Kat. Teol. Főiskolai Jegyzetek, Budapest 1981, 69–131.

dere Form Wort Gottes), a katolikus teológiában pedig úgy állnak előttünk a szentségek, mint Krisztus által rendelt látható jelek, amelyek kegyelmet közvetítenek. „A szentségek számának a kérdése tehát mélyebbre nyúlik, nemcsak a szentségtani kérdésről van szó. Beletartoznak az ekkléziológiai kérdések is. Főleg azok, amelyek az egyház eredetével, a szentírás keletkezésével, az egyház életével és hagyományával, főleg a tanítóhivatal létével foglalkoznak."[29] Az egyes szentségeknél az egyház hitével összhangban részletesen kifejti az ökumenikus szempontokat. Az isteni szó és a szentség viszonyát tárgyalva önkritikusan figyelmeztet bennünket, hogy az egyház élete nemcsak a szentségekben realizálódik a tagok számára, hanem az evangélium hirdetésében és annak követésében is. Ezért a szentségek mellett az isteni szó teológiáját sem szabad elhagyni. Az ökumenikus teológiai párbeszéd többek között erre is megtanít bennünket. Talán nem mindenki tudja, hogy ennek a műnek prototípusa és fő forrása a J. Feiner és L.Vischer által írt német nyelvű ökumenikus teológia, amely *Neues Glaubensbuch* címmel és *Der gemeinsame christliche Glaube* alcímmel 1973-ban jelent meg először.[30] A mű sajátossága, hogy először kifejti azokat a hitigazságokat, amelyekben konszenzus van a katolikusok és a protestánsok között, és utána külön fejezetben tárgyalja a vitatott kérdéseket.

4. BEFEJEZÉS

A II. Vatikáni Zsinat utáni időszakban a katolikus szentségtan tartalmilag és formailag is megújult. Ennek ellenére – különböző okokból kifolyólag – a hívek szentségi élete meggyengült. Sokan vannak olyanok, akik nem tartják fontosnak a szentségeket a Krisztust követő keresztény életben, és egyre többen vannak olyanok is, akik megfelelő hit és felkészültség nélkül kérik a szentségeket. Erre a negatív jelenségre válaszol K. Heinz Menke sajátos szentségtana. Már a könyv címe is jelzi napjaink szentségtanának két fő kérdését: *A szakramentalitás a katolicizmus lényege és sebe*.[31]

Gál Ferenc szentségtana is erre emlékeztet bennünket: a szakramentalitás, a hét szentség a keresztény hit lényegéhez tartozik. Ennek alapja a megtestesülés misztériuma, és az a meggyőződésünk, amelyet Nagy Szent Leó pápa szavaival így szoktunk megfogalmazni: *„Ami Krisztusban látható volt, az átment az Ő szentségeibe."*[32] K. Heinz Menke szerint a szentségi vallásosságát elhanyagoló protestantizmus tulajdonképpen egy *„desinkarniertes Christentum"*, amely nem veszi tudomásul a megtestesülés misztériumát, és úgy gondolja, hogy a megváltás műve csak az igehirdetés által folytatódik a világban.[33]

Mint jó dogmatikus, a dogmatika kritika funkciója alapján ismételten bírálta a mennyiségi és mágikus szentségi szemléletmódot: Az igaz, hogy a szentségek a kegyelem eszközei, de „a szentségekben mégsem szabad varázserőt látnunk. Nem alakítják át az embert egyik napról a másikra [...] Akkor válnak igazán gyümölcsözővé, ha hittel fogadjuk őket és tartalmukat átvisszük az életbe."[34]

[29] Uo. 102.
[30] FEINER, J. – VISCHER, L., *Neues Glaubensbuch*, Herder, Freiburg 1973.
[31] MENKE, K. H, *Sakramentalität. Wesen und Wunde des Katholizismus*, Pustet Verlag, Regensburg 2012.
[32] *Sermo* 74,2; vö. KEK 115.
[33] MENKE, K. H, *Sakramentalität. Wesen und Wunde des Katholizismus*, 29.
[34] GÁL, F., *Üdvtörténet misztériumai*, 165.